

DAIVA VAIŠNIENĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

BENDRINĖS KALBOS SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTUOSE IR KALBOS POLITIKOS KONTEKSTE

ESMINIAI ŽODŽIAI: valstybinė kalba, kalbos politika, bendrinė kalba, standartinė kalba, kalbos taisyklingumas.

Straipsnyje aptariami Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir kalbos politikos dokumentuose (kalbos politikos gairėse, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimuose) vartojami lietuvių kalbos statusą ir jos funkcijas nusakantys terminai (*valstybinė kalba, bendrinė kalba, taisyklinga kalba* ir kt.), jų apibrėžtys bei vartosenos ypatumai. Daugiausia dėmesio skiriama termino *bendrinė kalba* sampratai, funkcionalumui ir vartojimo kontekstui. Apžvelgiamos įvairiuose šaltiniuose (terminų žodynuose, Lietuvos Respublikos terminų banke ir kt.) teikiamos šio termino apibrėžtys, aptariami santykiai su kitomis kalbos statusą ir funkcijas nusakančiomis sąvokomis.

IVADAS

Sistemiškumas ir apibrėžčių tikslumas išskiriami kaip vieni iš svarbiausių loginių gero termino reikalavimų. Vertinant šias terminų savybes atsižvelgiama į terminų vienareikšmiškumą ir semantinę apibrėžtumą, loginių terminų santykių mokslinį pagrįstumą ir daugmaž vienodą įvardijimą (Gaivenis 2014: 211, dar žr. 236–237). Vis dėlto Kazimieras Gaivenis, aptardamas gero termino bruožus, atkreipia dėmesį, kad praktiniame terminų norminimo darbe vienareikšmiškumo ir reikšmės apibrėžtumo nelengva pasiekti ir net ilgą laiką gyvuojantys terminai tos srities specialistų gali būti suprantami ir vartojami nevienodai (Gaivenis 2014: 206–207). Šių terminijos trūkumų neišvengia ir kalbos politikos sritis – kartais kalbos norminimo, viešųjų užrašų kalbos ar svetimvardžių rašybos diskusijų kyla ne tik dėl kalbos reiškinio vertinimo, bet ir dėl skirtingo aptariamo objekto supratimo. Tenka pripažinti, kad visuomenėje įtvirtintiems neigiamiems kalbiniams stereotipams ar išankstinėms nuostatoms didelę įtaką daro ir pagrindinių kalbos politikos sąvokų turinio

neapibrėžtumas¹, ir neatsakingai, be aiškių apibrėžčių vartojami terminai² (dėl kelių kalbos politikos terminų skirtingo interpretavimo plg. Valotka 2015).

Kalbos politikos srities sąvokų sistemos ir terminijos analizės darbų, kuriuose būtų kalbama apie terminų apibrėžtis, jų sklaidos ypatumus ar hierarchinius santykius, nėra gausu (dažniau svarstomas tinkamesnių termino atitikmenų parinkimas³). Tikslių sąvokų apibrėžčių stinga ir nagrinėjant keblesnius kalbos teisės klausimus – Valstybinės kalbos įstatymas (toliau – VKĮ) buvo priimtas 1995 metais, o tuo metu dar nebuvo įprasta pačiame įstatyme atskirai aptarti sąvokas. Taigi kalbos politikos srities terminai kol kas nėra viename teisės akte nėra aiškiai ir sistemškai apibrėžti. Tiesa, terminai su apibrėžtimis teikiami jau daugiau kaip dešimtmetį svarstomame ir atnaujinamame, tačiau vis dar nepriimtame Valstybinės kalbos konstitucinio įstatymo projekte (toliau – VKKĮ). Svarbu ir tai, kad daugiau kaip prieš dvidešimtmetį priimtas VKĮ neaprepia kai kurių dabartinių lietuvių kalbos vartojimo sričių ir funkcijų (pavyzdžiui, susijusių su lietuvių kaip oficialiosios Europos Sąjungos kalbos statusu, skaitmeninėmis technologijomis), taigi nereglamentuoja ir neįvardija su šiomis sritimis susijusių reiškinių.

VKĮ visai neminimas ir viešajam gyvenimui svarbiausią kalbos atmainą įvardijantis terminas *bendrinė kalba*. Akademinės ir viešos diskusijos apie įvairių kalbos atmainų funkcijas, jų santykį su taisyklingumu, tapatybės ar individualios raiškos dalykais kelia dar daugiau sumaišties ir priešpriešos, jeigu nesutariama dėl sąvokos *bendrinė kalba* apibrėžties ir bendrinės kalbos vartojimo aprėpties. Pasak Arnoldo Piročkinio, „daug kas – ne vien paprasti žmonės, bet ir diplomuoti filologai – turi gana netikslų supratimą apie bendrinę kalbą“ (Piročkinas 2011). Šią įžvalgą papildė ir naujesni tyrimai – bendrinės kalbos sąvokos realus turinys tiriamųjų suvokiamas nevienaprasmiškai (Aliūkaitė 2011: 216) arba bendrinė kalba tampa

¹ Pavyzdžiui, svarstoma, ar valstybinės kalbos sąvoka apima ir tarmes (plg. „valstybinė yra lietuvių kalba, suprantama kaip bendrinė kalba. Ar į lietuvių kalbos valstybiškumą įeina ir tarmės? Bendrai paėmus – taip. Atskirai – lyg ir ne“ (Daujotytė 2013). Greičiausiai tokioms dvejonėms turi įtakos ir viešos diskusijos, kuriose teikiama deskriptyvi bendrinės kalbos paskirties interpretacija, paviršutiniškai suprantami valstybinės kalbos politikos tikslai, siekiama priešinti bendrinę kalbą su tarmėmis ar kitomis kalbos atmainomis (plg. Vaicekauskienė 2010: 166; Vaicekauskienė, Sausverde 2012). Taip kuriamas konfliktinis diskursas, primetantis lietuvių kalbos tapatinimą tik su bendrine kalba ir plėtojantis agresyvaus bendrinės kalbos dominavimo vaizdinį.

² Neapibrėžta termino „viešieji užrašai“ sąvoka lėmė sprendimą teisminiame ginče dėl viešųjų užrašų kitomis kalbomis. Byloje N-62-2354-11 „Dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2010 m. spalio 25 d. nutarties D. G. administracinio teisės pažeidimo byloje“ konstatuojama, kad *viešųjų užrašų* apibrėžtis nei Valstybinės kalbos įstatyme, nei įgyvendinamuosiuose aktuose neatskleista, todėl vienareikšmiškai teigti, jog ant autobusų esantys maršruto bei autobuso parko pavadinimo užrašai ne valstybine kalba atitinka Valstybinės kalbos įstatymo 17 straipsnio 1 dalyje minimus viešuosius užrašus, negalima. Nors Valstybinė lietuvių kalbos komisija yra apsvarsčiusi terminą *viešieji užrašai* ir jo apibrėžtį įtraukusi į Terminų banką, tačiau kol nepriimtas Valstybinės kalbos konstitucinis įstatymas, kuriame būtų pateiktas šis terminas su apibrėžtimi, jo teisinio statuso klausimas nėra iki galo išspręstas.

³ Plg. Cidzikaitė 2002; Valotka 2015.

įvietintu kodu, pritaikomu regioninių variantų sistemoje (Aliūkaitė, Merkytė-Švarcienė 2012: 172).

Drumstuose skirtingų tą patį ar labai panašų dalyką nusakančių terminų ar neapibrėžtų sąvokų vandenyse lengva paskandinti esminius reiškinių požymius, iškeliant į paviršių šalutinius, šališkai interpretuoti sąvokų turinį, jį pritaikyti parankioms ideologijoms⁴, prireikus tapatinti bendrinę kalbą su normine kalba, o kitais atvejais tą patį terminą vartoti kalbant tik apie universalią, visiems suprantamą ir visų vartojamą kalbos atmainą.

Šiame straipsnyje keliamas klausimas, ar kalbotyros terminai, nusakančys kalbos statusą ir esmines vartojimo charakteristikas, patekę į teisės aktus ir kitus kalbos politikos dokumentus, yra aiškūs ir vienareikšmiai, ar teisės aktų rengėjų ir kalbos specialistų vienodai suprantami. Straipsnio tikslas – aptarti teisės aktuose ir kalbos politikos dokumentuose vartojamų terminų, sudaromų su gimininiu žodžiu *kalba*, sistemą, sklaidos ir vartojimo ypatumus. Daugiau dėmesio skiriama termino *bendrinė kalba* sampratai, funkcionalumui ir vartojimo kontekstui. Apžvelgiamos įvairiuose šaltiniuose (terminų žodynuose, Lietuvos Respublikos terminų banke) teikiamos šio termino apibrėžtys⁵, aptariami santykiai su kitomis kalbos statusą ir funkcijas nusakančiomis sąvokomis.

SĄVOKOS BENDRINĖ KALBA POŽYMAI IR APIBRĖŽTYS

Pagal Prano Skardžiaus, 1927 metais pradėjusio vartoti terminą *bendrinė kalba*, teikiamą paaiškinimą⁶ būtų galima išskirti du esminius bendrinės kalbos sąvokos požymius:

1. Komunikacinis, arba visuotinės vartosenos, požymis („tai yra bendra visų lietuvių tarpusavio susižinojimo, komunikacinė priemonė, žodžiu ir raštu bendriesiems kultūriniais

⁴ Galbūt net vis ideologiškai pakurstomą deskriptyvistų ir preskriptyvistų ginčą, ar „lietuvių bendrinė šnekamoji ir rašomoji kalba yra „idealią kalbą“, kurios turi siekti visi lietuviai“ (Vaicekauskienė 2010: 166), ar vis dėlto gebėjimas taisyklingai kalbėti yra „specifinės lingvistinės kompetencijos, specifinis lingvistinis kapitalas“, kuris „lygiai kaip ir kitos kapitalo rūšys – finansinis, kultūrinis, socialinis, – yra netolygiai pasiskirstęs tarp įvairių socialinių grupių“ (Baločkaitė 2014), galėtų išspręsti aiški ir vienareikšmė apibrėžtis, kas sudaro sąvokos *bendrinė kalba* turinį ir kam būtų privalu laikytis kalbos normų.

⁵ Šiame straipsnyje daugiausia remtasi terminografiniais šaltiniais ir teisės aktais, taigi neturėta tikslo pateikti ir vertinti visų kalbotyros darbuose teikiamų *bendrinės kalbos* apibrėžčių įvairovės.

⁶ „Dabar visuotinai lietuvių vartojamoji kalba, kaip rodo jos sandara ir raida, iš tikro geriausiai vadintina *bendrinė*, arba *bendroji*. Tai yra *bendra* visų lietuvių tarpusavio susižinojimo, komunikacinė priemonė, žodžiu ir raštu *bendriesiems* kultūriniais ir civilizaciniais gyvenimo reikalams vartojamoji kalba, kuri visai nesutampa nei su viena lietuvių tarpe <...>. Ši kalba, kilusi iš žmonių šnekamosios kalbos, sąmoningai kultivuojama, dorojama, kad ji geriausiai tiktų bendrinei vartosenai; tai yra kultūrinė kalba.“ (Skardžius 1997: 635). Ši citata iš 1974 metų publikacijos „Bendrinė ir literatūrinė kalba“, paskelbtos žurnale *Aidai* (Nr. 8, p. 345–350).

ir civilizaciniais gyvenimo reikalams vartojamoji kalba“)⁷ bendrinę kalbą, kaip kalbos atmainą, atskiria nuo tarmių („visai nesutampa nei su viena lietuvių tarpe“)⁸ ir nuo visų kitų kalbos atmainų.

2. Kodifikacinis, arba taisyklingumo, požymis („kalba, kilusi iš žmonių šnekamosios kalbos, sąmoningai kultivuojama, dorojama, kad ji geriausiai tiktų bendrinei vartosenai; tai yra kultūrinė kalba“) pabrėžia bendrinės kalbos norminį pobūdį.

Iš P. Skardžiaus teikiamos apibrėžties būtų sudėtinga pasakyti, kuriam iš šių požymių būtų teikiama pirmenybė, jei reikėtų pasirinkti svarbiausią bendrinės kalbos bruožą⁹. Kita vertus, vargu ar toks klausimas galėjo kilti dvidešimtojo amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais, kai lietuvių bendrinė kalba tik pradėjo gyvuoti kaip kodifikuojama struktūra, tuo pat metu pildoma, tvarkoma ir diegiama. Nors ir pasirinktas vakarų aukštaičių (kauniškių) tarmės pamatas, tačiau bendrinę kalbą aprašant gramatikose, kituose norminamuosiuose darbuose reikėjo iš naujo atrasti ir apibrėžti vidines kalbos reiškinių sąsajas, užpildyti sistemos spragas¹⁰. Taigi turėjo būti nustatytos aišrios taisyklės ir normos, nusakančios skirtumus tarp bendrinės kalbos ir kitų kalbos atmainų, taip pat pradėta sunormintos kalbos visuotinė sklaida, pirmiausia šios kalbos vartojimą įtvirtinant švietimą reglamentuojančiuose teisės aktuose¹¹. Nors *de facto* bendrinė kalba tarpukario laikotarpiu įgijo savo kultūrinę formą ir išsiskyrė pagrindinės jos vartosenos sritys, pats terminas teisinio pagrindimo neturėjo ir teisės aktuose nebuvo vartotas.

⁷ Visuotinio požymį pabrėžia ir Petras Jonikas, sakydamas, kad bendrinė kalba – tai „kalba, kuri skiriama visos tautos kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo reikalams“ (Jonikas 1972: 2).

⁸ Pabrėžtina, kad ši nuostata visiškai nepriešino bendrinės kalbos su tarmėmis. A. Salys kaip tik piktinosi bendrinės kalbos atsiejimu nuo gyvosios žmonių kalbos – tarmė turėtų tapti atrama kalbiškai galvosenai ir būti susieta su bendrinės kalbos mokymu, taip pagyvinant šviesuomenės kalbinę nuojautą ir pakeliant rašto kalbos mokėjimą (Salys 1979: 15–16).

⁹ Galima sutikti, kad P. Skardžiui buvo svarbu pabrėžti kalbos bendrumą – kaip valstybę vienijantį aspektą (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 6), vis dėlto čia pat pabrėžiama, kad kalbos komunikacinis tikslas neatsiejamas nuo kalbos kokybės, padedančios suprasti, „kaip ir kas reikia rašyti arba sakyti, jei norim, kad mus kiti be sunkenybės galėtų suprasti“. (Skardžius 1997: 52). Plg. Peteris Aueris standartinę kalbą charakterizuoja trimis vienas kitą papildančiais požymiais: a) vartojama daugiau nei vieno kalbinio regiono vartotojų; b) vertinama kaip prestižinė kalbos atmaina (*H-variety*) ir vartojama raštijai; c) yra kodifikavimo ir plėtros objektas (Auer 2005: 8).

¹⁰ Pasak A. Salio, „bendrinės kalbos kūrybos uždavinys čia yra rasti ar sudaryti pusiausvyrą: trūkstama prikurti, o nereikalinga išmesti“ (Salys 1979: 13).

¹¹ Taip siekta parengti visuomenę bendrinės kalbos priėmimui (plg. Smetonienė 2014). Visuotinis lietuvių kalbos vartojimas reglamentuojamas 1922 m. priimtame Pradžios mokyklų įstatyme, o kodifikuotos, taisyklingos kalbos reikalavimai nustatomi teikiant nuorodas į norminamuosius leidinius, pavyzdžiui, Pradžios mokslo departamentas prašo pradžios mokyklose remtis Jono Jablonskio gramatika: „Departamentas yra patyręs, kad lietuvių pradedamosiose mokyklose vartojama nepakankamai vienoda rašyba, tūlose mokyklose ir nepakankamai taisyklinga kalba. Pašalinti šioms mūsų švietimo [švietimo] ydoms Pradžios Mokslo Departamentas prašo visus pradedamųjų mokyklų mokytojus ir mokytojas kaip oficialiuose raštuose, taip mokymo reikalais teskti tomis kalbos taisyklėmis ir rašyba, kurios yra išdėstytos P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvos kalbos gramatikoje (Vilniuje, 1919 metai, Lietuvių Mokslo Daugijos [Draugijos] leidiny).“ (LVŽ 1919 8: 8).

Sovietiniu laikotarpiu pagal rusų kalbotyros tradiciją buvo siūlomas ir diegiamas terminas *literatūrinė kalba*, tačiau Lietuvoje šis terminas taip ir neįsitvirtino¹². Prano Skardžiaus pasiūlyta *bendrinė kalba* pradėta grąžinti į kalbotyros mokslą nuo septintojo XX amžiaus dešimtmečio (Piročkinas 2011; Pupkis 2005: 43). Visuotinė termino vartoseną įtvirtinta laipsniškai: 1990 metais išleistame *Kalbotyros terminų žodyne* (toliau – KTŽ) abu terminai teikiami kaip sinonimai, tačiau vis dar išvelgtinas hierarchinis jų santykis, teikiant pirmumą *literatūrinei kalbai* – iš straipsnio *bendrinė kalba*, kuri apibrėžiama kaip nacionalinė rašomąją ir šnekamąją formas turinti literatūrinė kalba (KTŽ 1990: 37), teikiama nuoroda į gerokai išsamesnį sąvokos aprašą straipsnyje *literatūrinė kalba*. Pastarajame nurodoma, kad nacionaline tapusi ir šnekamąją formą įgijusi literatūrinė kalba neretai vadinama terminu *bendrinė kalba*, o dalis kalbininkų šį terminą visais atvejais vartojantys vietoj termino *literatūrinė kalba* (KTŽ 1990: 119).

Kadangi KTŽ gana ilgai buvo vienintelis sisteminis kalbotyros terminijos šaltinis, greičiausiai jis ir lėmė sąvokų, vartotų besiformuojančios kalbos politikos reikmėms, apibrėžtis ir paplitimą. Galima daryti prielaidą, kad iš dviejų P. Skardžiaus iškeltų *bendrinės kalbos* požymių pasirinkdami abiejų terminų apibrėžtyse formuluotę *nacionalinė kalba*¹³ KTŽ autoriai kaip svarbesnį iškelia būtent kalbos visuotinumą. Norminamasis požymis aiškiau nurodomas tik išsamioje *literatūrinės kalbos* apibrėžtyje: „pavyzdinė, sunorminta, standartinė nacijos ar tautos kalba“ (KTŽ 1990: 119).

Atkreiptinas dėmesys, kad pastarojoje apibrėžtyje vartojamas ir žodžių junginys *standartinė kalba*, nors ir neiškeltas kaip atskiras terminas, tačiau tiesiogiai sietinas su KTŽ nurodomu anglišku bendrinės (taip pat ir literatūrinės) kalbos atitikmeniu *standard language*. Dar vienas *bendrinės kalbos* sąvokos struktūrinis dėmuo galėtų būti *norminė kalba*. Žodyne šis žodžių junginys vartojamas apibrėžiant normą (KTŽ 1990: 134)¹⁴.

1999 metais išleistoje *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* jau teikiamas tik *bendrinės kalbos* terminas (*literatūrinė kalba* apibūdinama kaip sovietinės okupacijos laikotarpio pakaitas (LKE 1999: 386). Apibrėžiant sąvoką („daugiau ar mažiau sunorminta visos tautos raštų ir žmonių viešojo gyvenimo bei kultūros reikmėms skirta kalba“ (LKE 1999: 87)) grįžtama prie P.

¹² Termino kritiką žr. Pupkis 2005: 42–43.

¹³ KTŽ apibrėžiama kaip „bendroji nacijos kalba, kaip vienas skiriamųjų tos nacijos bruožų“ (KTŽ 1991: 128).

¹⁴ „Norminė kalba (taip pat ir literatūrinė) neretai leidžia tam tikrus variantus (sinonimus), ne visais atvejais yra griežta“ (KTŽ 1990: 134). Beje, tokia formuluotė galėtų reikšti ir tai, kad sąvokos *norminė kalba* ir *literatūrinė kalba* nėra visai tapačios.

Skardžiaus „bendriesiems kultūriniais ir civilizaciniais gyvenimo reikalams“ vartojamos kalbos funkcinio išskyrimo, o norminis sąvokos dėmuo nusakomas gana aptakiai¹⁵.

Lietuvos Respublikos terminų banke galima rasti dvi vėlesnio laikotarpio *bendrinės kalbos* apibrėžtis: 1) iš švietimo ir mokslo srities teikiama bendresnio pobūdžio bendrinės kalbos samprata, nurodanti, kad tai „visuotinai vartojama kalbos atmaina, daugiau ar mažiau sunorminta, pasižyminti didžiausiu prestižu, aukščiausiu visuomeniniu statusu kalbinėje bendruomenėje, vartojama kaip raštų, viešojo gyvenimo, švietimo, kultūros, žiniasklaidos, literatūros, išsilavinusių visuomenės sluoksnių kalba. <...> Bendrinės kalbos atmainos mokoma mokyklose, jos, kaip svetimosios kalbos, mokomi kitakalbiai“ (LTŽ 2012). Apibrėžtyje svarbesnė nuostata, kad ši kalbos atmaina visuotinai vartojama, o norminamasis sąvokos dėmuo, regis, nėra absoliutus, pakartojantis *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* teikiamos apibrėžties dalį (t. y. „daugiau ar mažiau sunorminta“); 2) iš kalbų politikos srities Terminų banke nurodoma VKKĮ projekte teikiama bendrinės lietuvių kalbos apibrėžtis – „taisyklinga, lietuvių kalbos žodyno, gramatikos, rašybos ir skyrybos normomis pagrįsta rašytinė arba sakytinė lietuvių kalba, skirta viešojo gyvenimo reikmėms“. Pastarojoje apibrėžtyje labiau pabrėžiamas taisyklingumas ir normiškumas, o vartojimo aprėptį rodo abstrakčiau nusakoma bendrinės kalbos paskirtis „viešojo gyvenimo reikmėms“¹⁶.

Taigi P. Skardžiaus pasiūlytos bendrinės kalbos apibrėžties dvinariškumas, tik labiau pabrėžiant kurį vieną iš dviejų požymių, išlaikomas ir vėlesniuose šaltiniuose. Matyt, vengiant dvilypumo 1995 metais priimtame Valstybinės kalbos įstatyme terminas *bendrinė kalba* visai nevartojamas, o kituose teisės aktuose visuotinės ir (ar) sunormintos kalbos atmainos funkcijos nusakomos papildant taisyklingumo ar normiškumo nuorodomis žodžių junginius *lietuvių kalba* ir *valstybinė kalba*, taip šioms sąvokoms pridedant bendrinei kalbai būdingų požymių¹⁷.

LIETUVIŲ KALBA IR VALSTYBINĖ KALBA

Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostata „valstybinė kalba – lietuvių kalba“ susieja šias dvi sąvokas tapatumo santykiu tais atvejais, kai kalbama apie kalbos vartojimą

¹⁵ Daugiau apie termino ir apibrėžties raidą žr. Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 7–8.

¹⁶ Panašiai bendrinės kalbos esmę yra nusakęs Aleksas Girdenis: „Bendrinė (literatūrinė) kalba yra tautos viešojo gyvenimo (rašto, mokyklos, literatūros, masinių komunikacijos priemonių) kalba“ (Girdenis 2000: 316). Aldonas Pupkis labiau pabrėžia funkcinę sritį – tai kalba „vartojama visos tautos bendravimo (komunikacijos), mąstymo, politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo poreikiams tenkinti, tautiniam tapatumui ir reprezentacijai reikšti“ (Pupkis 2005: 30).

¹⁷ P. Skardžiaus nuomone, bendrinė kalba, turint galvoj jos taisyklingumą, patogiau ir tiksliau vadintina *lietuviška kalba*, „kurią jie [lietuviai] ne tik tarp savęs susižino, bet pareiškia dar ir savo charakteringąsias ypatybes“ (Skardžius 1997: 54, 113).

viešajame Lietuvos gyvenime. Valstybinės kalbos įstatyme, įtvirtinančiame valstybinės kalbos statusą, patys žodžių junginiai *valstybinė kalba* ir *lietuvių kalba* dažniausiai vartojami sinonimiškai. Vis dėlto teisės aktų, reglamentuojančių kalbos vartojimą, visumos vaizdas išryškina šių terminų semantinės diferenciacijos požymius. Junginys *valstybinė kalba* teisės aktuose nurodo lietuvių kalbos statusą (plg. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnį), o žodžių junginys *lietuvių kalba*, išplėstas apibūdinamaisiais žodžiais, įprastai vartojamas nuostatose, susijusiose su kalbos taisyklingumu ir norminimu. Kitaip tariant, visuotinės vartosenos (statuso) dalykai gana tiksliai atskiriami nuo kodifikacijos ir sklaidos: pirmuoju atveju kalbama apie valstybinės kalbos statusą ir vartojimą, o antruoju – apie mokomąjį dalyką, lietuvių kalbos norminę vartoseną ir pan.¹⁸ Tiesa, *valstybinės kalbos* ir *lietuvių kalbos* sąvokų santykis teisės aktuose nėra išsamiau aptartas, dėl to reikia pripažinti, kad vieno ar kito termino pasirinkimas yra labiau intuityvus negu grįstas kokiais objektyviais kriterijais.

Terminas *valstybinė kalba* (Lietuvos Respublikos terminų banke apibrėžiama kaip šalies vidaus oficialiojo ir viešojo bendravimo kalba, kurios išskirtinis statusas įteisintas valstybės įstatymuose (LTŽ 2012)¹⁹) yra pagrindinis Valstybinės kalbos įstatyme. Tik trijuose straipsniuose, kuriuose kalbama apie kalbos normų laikymąsi ir taisyklingos kalbos reikalavimus, minima *lietuvių kalba*: 1) „16 straipsnis. Visų Lietuvos Respublikoje veikiančių įmonių, įstaigų ir organizacijų pavadinimai daromi laikantis lietuvių kalbos normų <...>“; 2) „19 straipsnis. Valstybė rūpinasi taisyklingos lietuvių kalbos prestižu, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas <...>“; 3) „22 straipsnis. Lietuvos visuomenės informavimo priemonės (spauda, televizija, radijas ir kt.), visi knygų ir kitų leidinių leidėjai privalo laikytis taisyklingos lietuvių kalbos normų.“ Išsiskiria dvidešimt pirmojo straipsnio, kuriame nustatomi kalbos mokėjimo reikalavimai, taikomi švietimo, viešojo administravimo ir kitų sričių darbuotojams, formuluotė, sujungianti taisyklingumo reikalavimus ir statuso nuorodą: „taisyklingos valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimai įtraukiami į valstybės tarnautojų, pedagogų, visuomenės informavimo priemonių ir leidybos darbuotojų atestavimo nuostatus <...>.“

¹⁸ Ši terminų vartojimo sklaida rodo, kad Irenos Smetonienės, Antano Smetonos ir Audriaus Valotkos argumentai atsisakyti termino *valstybinė kalba* (teigiant esą šis vartotas kalbant apie mokyklas, kuriose lietuvių kalba buvo mokoma kaip valstybės kalba, o suvienodinus programas ir įvedus vieną egzaminą, terminas tapęs nebereikalingas ir likęs tik Valstybinės kalbos įstatymo pavadinime (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 11)) nėra pagrįsti. Atkreiptinas dėmesys, kad terminas vartojamas ir kituose teisės aktuose (pirmiausia – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje), taip pat būtų keblu be šio termino nusakyti viešojo administravimo (kitai sakant – valstybės) reikalams vartojamos kalbos funkciją.

¹⁹ *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* teikiama ne tokia apibendrinta apibrėžtis: „kalba, oficialiai vartojama viešajame valstybės gyvenime, mokyklose, spaudoje bei kitose žiniasklaidos priemonėse, valstybinėse įstaigose ir reikalų raštuose“ (LKE 1999: 683).

Kituose įstatymuose taip pat dažniausiai vartojamas kalbos statusą nusakantis terminas, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo²⁰ nuostatose, susijusiose su švietimo tikslais ar teise įgyti išsilavinimą *valstybine kalba*. Šiame įstatyme *lietuvių kalba* minima kaip mokomasis dalykas Lietuvos ir užsienio švietimo įstaigose („25 straipsnis. Lituanistinis švietimas ir galimybė mokytis lietuvių kalbos“), o aptariant kalbos taisyklingumo, normiškumo dalykus vartojamas junginys *taisyklinga lietuvių kalba*: „49 straipsnis. <...> 2. Mokytojas privalo: <...> 2) ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines ir patriotines nuostatas, pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui laiduoti mokinių asmenybės galių plėtotę, suprantamai ir aiškiai, taisyklinga lietuvių kalba perteikti ugdymo turinį, kai teisės aktais nustatyta, kad atitinkamas ugdymo turinys perteikiamas lietuvių kalba.“

Valstybinės kalbos statuso aspektas pabrėžiamas Vartotojų teisių apsaugos įstatyme (16 straipsnyje nurodoma, kad „kokybės garantija turi būti valstybine kalba“). Šis terminas vartojamas ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso XXV skyriuje, kuriame kalbama apie nuobaudas dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo klausimais bei Valstybinės kalbos inspekcijos pareigūnų nurodymų dėl valstybinės kalbos vartojimo nevykdymą.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.282 straipsnyje, reglamentuojančiame civilinės būklės aktų įrašų kalbą, nurodoma, kad „civilinės būklės aktų įrašai įrašomi lietuvių kalba“. Valstybės tarnybos įstatymo 9 straipsnyje, nustatančiame priėmimo į valstybės tarnautojų pareigas reikalavimus, kad asmuo, priimamas į valstybės tarnautojo pareigas, turi „mokėti valstybinę lietuvių kalbą“, vartojamą konstrukciją galima vertinti kaip perteklinę, nes lietuvių kalba ir yra vienintelė valstybinė kalba.²¹

Įdomu palyginti, kokie terminų – nusakančių kalbos statusą, funkcijas ar pan. – pasirinkimo polinkiai ir pasiskirstymas būdingi kitų valstybių, ypač turinčių panašią kalbos politikos ir socialinės raidos istoriją, pagrindiniams su kalbos vartojimu susijusiems teisės aktams.

²⁰ Švietimo įstatyme dar minimas terminas *gimtoji kalba*, paprastai vartojamas kalbant apie asmenis, kuriems valstybinė kalba nėra gimtoji. Kai kur toks valstybinės ir gimtosios kalbos atskyrimas (pavyzdžiui, 30 straipsnyje nustatoma teisė mokytis valstybine ir gimtąja kalba) nėra aiškus ir logiškas, nes daugeliui piliečių būtent valstybinė kalba ir yra gimtoji.

²¹ Įgyvendinamuosiuose teisės aktuose – Vyriausybės nutarimuose, ministrų, įstaigų vadovų įsakymuose – terminų pasirinkimas dažniausiai atitinka aptartuosius polinkius. *Valstybinę kalbą* nurodančios nuostatos paprastai susijusios su kalbos mokėjimo ir vartojimo reikalavimais (pvz., Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarime Nr. 553 „Dėl geležinkelių transporto rinkos reguliuotojo gautų skundų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“; Lietuvos Respublikos vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2017 m. birželio 23 d. įsakyme Nr. EV-77 „Dėl žinių darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais tikrinimo valstybinėje darbo inspekcijoje organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“), o *lietuvių kalba* dažniau minima kaip mokomoji ar vertimo kalba.

Latvijos Respublikos valstybinės kalbos įstatyme (1999) vyrauja terminas *valstybės* (valstybinė) *kalba* (*valsts valoda*). Žodžių junginys *latvių kalba* (*latviešu valoda*) vartojamas rečiau – nusakant šios kalbos valstybinį statusą (1 str.), kalbant apie konkrečius kalbos vartosenos, taisyklingumo reikalavimus (23 str.) ar norminimo dalykus (pvz., asmenvardžių rašybą 19 str.) bei mokslo tyrimus (24 str.). Dažniau *valstybinė kalba* minima Švietimo, Aukštųjų mokyklų, Imigracijos įstatymuose, o, pavyzdžiui, Pilietybės įstatyme kalbama tik apie *latvių kalbą*, išskyrus piliečio priesaikos tekstą, kuriame pasižadama stiprinti latvių kaip valstybinę kalbą.

Estijos Respublikos kalbos įstatyme (2011) terminas *valstybės kalba* (*riigikeel*) pasirodo tik vieną kartą, nusakant estų kalbos statusą. Kituose straipsniuose kalbama tiesiog apie estų kalbos (*eesti keel*) vartojimo nuostatas. Regis, Estija pratęsia Skandinavijos valstybių, kurių nacionalinės kalbos neturi valstybinių kalbų statuso, tradiciją vartoti patį kalbos pavadinimą be papildomų statuso nuorodų, o prireikus nusakyti esmines administracines ar kitokias kalbos funkcijas. Pavyzdžiui, Suomijos Respublikos kalbos įstatyme (2003) vartojamas terminas, kurį tiksliausiai atitiktų terminas *nacionalinė kalba* (suomių *kansalliskieli* / švedų *nationalspråk*). Švedijos Karalystės kalbos įstatyme (2009) švedų kalba minima kaip pagrindinė kalba (*huvudspråk*), taip pat nurodoma, kad ji oficialioji Europos Sąjungos kalba (*officiellt språk*).

Slovėnijos Respublikos įstatyme dėl viešojo slovėnų kalbos vartojimo (2004) vartojamas *oficialiosios kalbos* (*uradni jezik*) terminas, tokį pat statusą kai kuriose savivaldybėse turi mažumų kalbos – italų ir vengrų. Lenkų kalbos įstatyme taip pat minima tik lenkų kalba (*język polski*)²² (dar vartojamas terminas administracinė kalba (*język urzędowy*), nurodant kalbos vartojimo sritį). Įstatyme dėl valstybinės Slovakijos Respublikos kalbos (1995) nuosekliai vartojamas terminas *valstybinė kalba* (*štátny jazyk*). Beje, nors ir tiesiogiai nevartojamas bendrinės ar koks panašios reikšmės terminas, šio įstatymo vienuoliktasis straipsnis nurodo, kad daugumoje valstybinės kalbos vartojimo sričių valstybinė kalba turėtų būti suprantama kaip kodifikuota, taigi jai galioja taisyklingumo kriterijai.

Iš aptartų atvejų galima daryti prielaidą, kad teisės aktuose vartojami terminai ir įstatymų leidėjų pasirinkimas pabrėžti kalbos statuso svarbą arba jo nepabrėžti rodo ne tik teisinės, bet ir politinės ar socialinės nuostatas, susijusias su kalbos statuso į(si)tvirtinimu visuomenėje, taip pat kalbos tvarkybos ir reglamentavimo tradicijas. Taigi jei kalbos vartojimo

²² Valstybinės kalbos terminas *język państwowy* vartotas 1945 metais priimtame dekrete, reglamentuojančiame kalbos vartojimą valstybės ir savivaldos įstaigose (žr. *Dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych*).

valstybės reikalams tradicija ilgesnė, o kalbinė tapatybė stabilesnė, dažniau renkamasi minėti teisės aktuose pačios kalbos pavadinimą, o ne pabrėžti jos valstybinį statusą. Regis, tai esminė priežastis, kodėl Lietuvos (kaip ir Latvijos bei Slovakijos) įstatymuose linkstama rinktis statusą pabrėžiantį terminą *valstybinė kalba*, o ne neutralųjį nominacinį kalbos nurodymą²³. Nors šių sąvokų apimtis iš esmės sutampa, vis dėlto konteksto analizė rodo tam tikrą semantinę skirtį – visuotinio vartojimo, teisinių santykių dėmuo dažniau reiškiamas terminu *valstybinė kalba*, o taisyklingumo reikalavimai ar mokomasis dalykas apibūdinamas sąvoka *lietuvių kalba*: aprašydamas bendrinės ir rašomosios (t. y. oficialiosios, raštams vartojamos) kalbos santykį, P. Skardžius valstybinę kalbą siūlęs palikti nuošaliai, teigdamas, kad ji Lietuvoje esanti visam kitam reikalui suprantama (Skardžius 1997: 35). Taigi būtent junginys *lietuvių kalba* (dažniausia patikslintas ir išplėstas, pvz., *taisyklinga lietuvių kalba*) teisės aktuose įprastai vartojamas apibūdinant kodifikuotą kalbą.

TAISYKLINGA LIETUVIŲ KALBA IR BENDRINĖ KALBA

Valstybinės kalbos įstatyme *bendrinės kalbos* terminas visai nevartojamas, taigi išvengiama ir šios sąvokos ambivalentiškumo, nulemta anksčiau aptartųjų požymių – komunikacinio ir kodifikacinio – sąveikos. Greičiausiai dėl to ir kituose teisės aktuose, nurodant norminę kalbą, dažniausiai pasirenkamas aiškesnis ir konkretesnis įvardijimas *taisyklinga lietuvių kalba*, tiksliau atitinkantis kodifikacinį bendrinės kalbos sampratos požymį. Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, žodžių junginys *taisyklinga (lietuvių) kalba* vartojamas Valstybinės kalbos įstatyme ir Švietimo įstatyme²⁴.

Kitas terminas, nurodantis kodifikuotos kalbos reikalavimą, *bendrinės kalbos normos*, vartojamas Teisėkūros pagrindų įstatyme („14 straipsnis. 1. Teisės aktų projektai rengiami laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų ir teisės terminijos“), Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse („2.40 straipsnis. Juridinio asmens pavadinimo sudarymas. <...> 2. Juridinio asmens pavadinimas turi būti sudarytas laikantis lietuvių bendrinės kalbos normų ir negali būti sudarytas tik iš tiesioginę veiklos daiktų ar paslaugų rūši nurodančio bendrinio žodžio (žodžių) arba tik iš vietovardžio, arba tik iš kitokio žodžio, neturinčio skiriamąjo

²³ 1993 metais svarstant Valstybinės kalbos įstatymo projektą Aleksandras Vanagas siūlė, kad šis įstatymas galėtų vadintis tiesiog Lietuvių kalbos įstatymu (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo posėdžio, įvykusio 1993 m. birželio 3 d., protokolas Nr. 21).

²⁴ Kituose teisės aktuose taip pat gali būti nurodomi specialieji, tam tikroms vartojimo sritims taikomi kalbos reikalavimai, pvz., Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 8 d. įsakyme Nr. V-149 „Dėl mokslo doktorantūros nuostatų patvirtinimo“ nustatyta, kad „Disertacijos tekstas rašomas lietuvių arba, jei tam pritaria doktorantūros komitetas, kita kalba. <...> Disertacija turi būti parašyta taisyklinga kalba.“

požymio“). Iš šio teisės akto formuluotė perkelta į Juridinių asmenų registro nuostatus („761. Registro tvarkytojas, gavęs šių Nuostatų 76 punkte nurodytus dokumentus, Registro tvarkymo taisyklių nustatyta tvarka kreipiasi į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją konsultacijos dėl juridinio asmens pavadinimo atitikties lietuvių bendrinės kalbos normoms“).

Igyvendinamuosiuose kalbos politikos dokumentuose *bendrinė kalba* taip pat retokai vartojama. Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairėse (patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. IX-1595) daugiausia kalbama apie valstybinį kalbos statusą, o bendrinė kalba minima nusakant kodifikuotos kalbos atmainos santykį su tarmėmis, t. y. išskiriant visuotinės vartosenos požymį. Tiesa, terminas *bendrinė kalba* dažniau pasitaiko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimuose, kuriuose tiesiogiai kalbama apie kalbos norminimą, pavyzdžiui, „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ (patvirtinta 1997 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 60), „Dėl Europos Sąjungos bendrosios valiutos pavadinimo lietuvių kalboje“ (patvirtinta 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. N-10 (99)).

APIBENDRINIMAS

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2015 m. svarstydamą Valstybinės kalbos konstitucinio įstatymo projektui teikiamus pasiūlymus, rekomendavo pačiame įstatyme sąvokos *bendrinė kalba*²⁵ neapibrėžti, o palikti konkretesnę, teisės aktui tinkamesnę, su kalbos kodifikacija tiesiogiai sietiną terminą *bendrinės kalbos norma*. Kitaip sakant, *bendrinės kalbos* termino apibrėžties ir aprėpties problema ir toliau liktų akademinį svarstymų dėl kalbos atmainų sąveikos ir normiškumo objektu, juolab kad vėl kaista diskusijos, koks yra *standartinės* ir *bendrinės kalbos* sąvokų santykis, ar reikia atskirti kodifikuotą kalbą nuo visuotinai vartojamos kalbos atmainos ir pan.²⁶

Kol tęsiami moksliniai svarstymai, teisės aktuose tenka vartoti kitus terminus ar aprašomuosius žodžių junginius. Terminų su gimininiu žodžiu *kalba* pasirinkimą ir jų pasiskirstymą galima nusakyti pagal sąvokų santykį (žr. Gaivenis 2015: 212).

²⁵ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateikti argumentai, kad „Seimo Teisės departamento siūlymu 18 str. 3 d., kurioje ši sąvoka paminėta, turėtų būti perkelta į preambulę, o joje tiksliau vartoti abstraktesnę sąvoką – sunorminta kalba“ (nors ko gero, kaip tik *bendrinė kalba* yra platesnės reikšmės nei *sunorminta (kodifikuota) kalba*).

²⁶ Pavyzdžiui, ar iš tikrųjų „bendrinė kalba buvo irgi tam tikras jos [kalbos] raidos laikotarpis, bet jis, kaip ir kitose šalyse, pasibaigė“ (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 8), o taisyklingumo ir vartosenos priešprieša galėtų būti išspręsta nustačius, kad „norminama tik standartinė kalba. <...> Ji yra siektinas idealas, kuris vargu ar kada bus pasiektas“ (Smetona 2014).

1. Sąvokos *lietuvių kalba* ir *valstybinė kalba* vartojamos kaip lygiareikšmės (tapačios), tačiau atsižvelgtina į konteksto skirtumus – *valstybinė kalba* teisės aktuose dažniausiai nurodo lietuvių kalbos statusą, o *lietuvių kalba* paprastai vartojama nuostatose, susijusiose su kalbos mokymu ar sklaida.

2. Sąvokų *lietuvių kalba* ir *bendrinė kalba* santykį galima apibūdinti kaip įeities – bendrinė kalba yra viena iš lietuvių kalbos atmainų. Atsižvelgiant į tai, kuris – komunikacinis ar kodifikacinis – aspektas pabrėžiamas, *bendrinės kalbos* sąvoka gali būti suprantama plačiau arba siauriau.

3. Jeigu sureikšminama komunikacinė (visuotinio vartojimo ir susižinojimo) kalbos funkcija, *bendrinės kalbos* ir *taisyklingos lietuvių kalbos*, pagrįstos kodifikacija, santykį nusakyti kebliausia. Šio santykio suvokimas itin svarbi visuomenės švietimo ir susikalbėjimo dalis, nes *bendrinės kalbos* samprata įvairuoja ne tik kalbotyros darbuose. Pavyzdžiui, regionuose jaunesnio amžiaus žmonės, ypač labiau išsilavinę ir savęs netapatinantys su tarme, kalbos atmainą, neatspindinčią pagrindinių lokalių tarminių ypatybių, vadina bendrine kalba. Galima manyti, kad tokį požiūrį lemia ir per lietuvių kalbos ugdymą sukonstruota griežta opozicija *bendrinė kalba* : *tarmė*. Kitaip sakant, kalbos atmaina, besiskirianti nuo tradicinės tarmės, tokių kalbėtojų priskiriamą bendrinei kalbai kaip visuotinės komunikacijos priemonei. Abejotina, ar visuomenei būtų suprantamas ir priimtinas tokias atmainas įvardijantis mokslinis *regiolekto* terminas.

Termino *bendrinė kalba* dualizmas gali būti kliūtis susikalbėti ir priimti norminės kalbos vartojimą apibrėžiančias nuostatas. Galimi sprendimai: 1) pasirinkti siūlomą *standartinės kalbos* terminą (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016), 2) verstis aprašomaisiais žodžių junginiais ar šiam tikslui pritaikyti rečiau vartojamą *norminės kalbos* (*kalbos normos*) sąvoką.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė D. 2011: Jaunųjų žemaičių raiškos idealai: sąmoningosios nuostatos. – *Respectus Philologicus* 20 (25), 209–220.
- Aliūkaitė D., Valikonė J. 2012: Bendrinės kalbos ir tarmės domenai. – *Verbum* 3, 7–20.
- Aliūkaitė D., Merkytė-Švarcienė E. 2012: Bendrinės kalbos regionai jaunųjų lietuvių kalbos bendruomenės narių požiūriu: kompetencija ir vaizdiniai. – *Kalbos kultūra* 85, 155–177.

- Auer P. 2005: Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. – *Perspectives on Variation – Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Sudarė Nicole Delbecque, Johan van der Auwera, Dirk Geeraerts, 7–42.
- Baločkaitė R. 2014: Quo vadis, lietuvių kalba? – *Šiaurės Atėnai*. Prieiga internete: <http://www.satenai.lt/2014/09/29/quo-vadis-lietuviu-kalba/> (žiūrėta 2015 09 01).
- Cidzikaitė D. 2002: Anglų kalbos terminai *common language, national language, literary language, King's language, standard language* ir jų lietuviški atitikmenys. – *Archivum Lithuanicum* 4, 273–282.
- Daujotytė V. 2013: Poezijos ištarmės. – *bernardinai.lt*. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-06-19-viktorija-daujotyte-poezijos-istarmes/103001> (žiūrėta 2017 05 24).
- Girdenis A. 2000: *Kalbotyros darbai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jonikas P. 1972: *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje = The formation of written standard Lithuanian in the second half of the nineteenth century*, Chicago, Ill.: Pedagoginis lituanistikos institutas.
- LVŽ 1919: *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919 m. liepos 1 d., Nr. 8. Prieiga internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886> (žiūrėta 2015 10 19).
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Piročkinas A. Kas yra bendrinė kalba? – *Lietuvos aidas*, 2011 m. kovo 15 d. Prieiga internete: <http://aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/1006-03-15-kas-yra-bendrine-kalba> (žiūrėta 2015 10 23).
- Salys A. 1979: *Raštai I. Bendrinė kalba*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Skardžius P. 1997: Bendrinė ir literatūrinė kalba. – *Rinktiniai raštai* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Smetona A. 2014: Kalba nėra vyžota vertybė. – *Universiteto žurnalistas*, 2015 m. gegužės 7 d. Prieiga internete: <http://www.universitetozurnalistas.kf.vu.lt/2015/05/kalba-nera-vyzota-vertybe/> (žiūrėta 2015 09 01).
- Smetonienė I. 2014: Kalbos vieta valstybių politikoje: standartinių kalbų susikūrimas. – *Parlamento studijos* 16. Prieiga internete: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr16/16_kalba_2.htm (žiūrėta 2015 10 29).
- Smetonienė I., Smetona A., Valotka A. 2016: Dėl *standartinės kalbos* termino. – *Lietuvių kalba* 10, 1–14. Prieiga internete:

<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/217> (žiūrėta 2015 09 01).

- Tumėnas S. 2007: Kalba ir tarmė: dvikalbystė ar tik lingvistinis džiazas? – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 3, 142–153.
- Vaicekauskienė L. Lietuvių kalbos norminimo šimtmetis. Daug ideologijų ir šiek tiek vartosenos. – *Naujasis židinys-Aidai* 5-6, 165–172.
- Vaicekauskienė L., Sausverde E. 2012: Lietuvos tarmių rezervatas: socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. – *Taikomoji kalbotyra* (1). Prieiga internete: <http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2012/12/lietuvos-tarmiu-rezervatas-socialiniai-ir-geografiniai-tarmes-mobilumo-ribojimai-tiesioginiu-tyrimu-duomenimis> (žiūrėta 2017 05 24).
- Valotka A. 2015: Kalbos politikos ir kalbos planavimo terminai. – *Parlamento studijos* 18, 84–101.

ŠALTINIAI

- Augstskolu likums (Latvijos Respublikos aukštųjų mokyklų įstatymas). Prieiga internete: <http://likumi.lv/doc.php?id=37967> (žiūrėta 2015 10 29).
- Dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych (Krašto liaudies tarybos prezidiumo 1945 m. lapkričio 30 d. dekretas dėl valstybės ir savivaldybių administracinių valdžių valstybinės ir administravimo kalbos. Prieiga internete: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19450570324/T/D19450324L.pdf> (žiūrėta 2015 10 29).
- Imigrācijas likums (Latvijos Respublikos imigrācijas įstatymas). Prieiga internete: <http://likumi.lv/doc.php?id=68522> (žiūrėta 2015 10 29).
- Izglītības likums (Latvijos Respublikos švietimo įstatymas). Prieiga internete: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (žiūrėta 2015 10 29).
- Keeleseadus (Estijos Respublikos kalbos įstatymas). Prieiga internete: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015257> (žiūrėta 2015 10 29).
- Kielilaki (Suomijos Respublikos kalbos įstatymas). Prieiga internete: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423> (žiūrėta 2015 10 29).
- KTŽ 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*. Sudarė Kazimieras Gaivenis, Stasys Keinys, redagavo Kazys Morkūnas, Kaunas: Šviesa.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/MBSfYstJwG> (žiūrėta 2017 06 01).

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 8 d. įsakymas Nr. V-149 „Dėl mokslo doktorantūros nuostatų patvirtinimo. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/3abcb2a0049611e79ba1ee3112ade9bc> (žiūrėta 2017 06 26).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=458774 (žiūrėta 2015 12 03).

Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.429713?positionInSearchResults=6&searchModelUUID=ea851780-69e9-43ec-89a9-286ed25b8520> (žiūrėta 2017 06 26).

Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internete: <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search> (žiūrėta 2015 12 03).

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. Prieiga internete: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0B0253BB424C/TAIS_170492 (žiūrėta 2015 12 03).

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos konstitucinio įstatymo projektas. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/dokpaieska.showdoc_l?p_id=448209&p_tr2=2 (žiūrėta 2015 12 03).

Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D790096B17EE/dMEBWudMWk> (žiūrėta 2015 12 03).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 553 „Dėl geležinkelių transporto rinkos reguliuotojo gautų skundų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.35260B69187F/usrRRrZiNO> (žiūrėta 2017 06 26).

Lietuvos Respublikos vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2017 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. EV-77 „Dėl žinių darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais tikrinimo valstybinėje darbo inspekcijoje organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f4e2658057e311e7846ef01bfff9b64> (žiūrėta 2017 06 26).

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gruodžio 23 d. nutarimas (byla N-62-2354-11) „Dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2010 m. spalio 25 d. nutarties

- D. G. administracinio teisės pažeidimo byloje“. Prieiga internete: <http://eteismai.lt/byla/12488001392033/N-62-2354-11> (žiūrėta 2017 05 24).
- Lietuvos Respublikos vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2017 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. EV-77 „Dėl žinių darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais tikrinimo valstybinėje darbo inspekcijoje organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f4e2658057e311e7846ef01bfff9b64> (žiūrėta 2015 12 03).
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. 1407 „Dėl Juridinių asmenų registro nuostatų patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9E302593CE80/MwWFezpYlh> (žiūrėta 2015 12 03).
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 553 „Dėl geležinkelių transporto rinkos reguliuotojo gautų skundų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.35260B69187F/usrRRrZiNO> (žiūrėta 2015 12 03).
- LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Sudarė Kazys Morkūnas, redagavo Vytautas Ambrazas. 2-as patiksl. ir papild. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LTŽ 2012: Ramonienė M., Brazauskienė J., Burneikaitė N., Daugmaudytė J., Kontutytė E., Pribušauskaitė J. 2012: *Lingvodidaktikos terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pilsonības likums (Latvijos Respublikos pilietybės įstatymas). Prieiga internete: <http://likumi.lv/ta/id/57512-pilsonibas-likums> (žiūrėta 2015 10 29).
- Språklag (Švedijos Karalystės kalbos įstatymas). Prieiga internete: <https://lagen.nu/2009:600> (žiūrėta 2015 10 29).
- Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės (patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. IX-1595). Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/kalbos-politika/lietuvos-kalbos-politikos-gaires/valstybines-kalbos-politikos-2003-2008-m-gaires> (žiūrėta 2015 11 02).
- Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 60 „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41265> (žiūrėta 2017 06 26).
- Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. N-10(99) „Dėl Europos Sąjungos bendrosios valiutos pavadinimo lietuvių kalboje“. Prieiga internete:

<http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-europos-sajungos-bendrosios-valiutos-pavadinimo-lietuviu-kalboje> (žiūrėta 2017 06 26).

Valsts valodas likums (Latvijos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas). Prieiga internete: <http://likumi.lv/doc.php?id=14740> (žiūrėta 2015 10 29).

Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (1999 m. spalio 7 d. įstatymas dėl lenkų kalbos). Prieiga internete:

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19990900999> (žiūrėta 2015 11 02).

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky (Slovakų Respublikos Nacionalinės Rados įstatymas dėl Slovakų Respublikos valstybinės kalbos). Prieiga internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270> (žiūrėta 2015 10 29).

Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS) (Slovėnijos Respublikos įstatymas dėl viešo slovėnų kalbos vartojimo). Prieiga internete:

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20043841> (žiūrėta 2015 10 29).

Gauta 2017 10 04

Priimta 2017 12 08

DAIVA VAIŠNIENĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

daiva.vaisniene@leu.lt

THE CONCEPT OF *STANDARD LANGUAGE* IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA AND IN THE CONTEXT OF LANGUAGE POLICY

Summary

The publication raises the issue of whether the linguistic terms that describe the status of language and its key usage characteristics are used in the legislation and other language-policy documents clearly and unambiguously, whether the legislators and the general public understand them equally. The goal of the article is to discuss a system of the terms that include the related word *language* and that are used in the legislation and language-policy documents, as well as their dissemination and usage features. A lot of attention is paid to the concept of *standard language*, its functionality and usage context. The definitions of this term (provided in glossaries, the Term Bank of the Republic of Lithuania) are reviewed, also its relationship with other concepts describing the status and functions of a language is discussed.

Pranas Skardžius, the author of the term *bendrinė kalba* (*standard language*), distinguished two features of it: 1) The communicative, or commonly used, feature separates standard language as a language branch from all other language branches (in the broad sense, the full set of all regional, social and functional variants); 2) The codification, or correctness, feature emphasises the prescriptive nature of standard language (vs. dialects, jargon, etc.). The binarity of Skardžius' definition, only emphasising one of the features a bit more, is also preserved in later sources: glossaries, encyclopedias. The Law on State Language does not include the *standard language* term at all, therefore its ambivalence is avoided. Other legislation indicating codified language usually uses a clearer and more specific definition *correct Lithuanian language* which more accurately reflects the codification feature of the concept of standard language.

The term *standartinė kalba* (*standard language*) has not yet taken root in Lithuania but the relationship between the concepts of standard and national (or commonly used) language are more and more discussed, including whether we need to distinguish codified language from commonly used language variant (*standartinė kalba* vs. *bendrinė kalba*). The duality of the term used in both senses may be an obstacle when communicating. Several solutions are proposed to emphasise the aspect of codification: to accept the newly proposed

term *standartinė kalba*, to work around the issue by using descriptive word combinations, or to apply a less often used concept of *codified language (norms of language)* for this purpose.

KEYWORDS: official language, language policy, standard language, correctness.